մաշվելը՝ Հազիւ հազ կարդալ իմացողներն էլ սկսեցին «Մշակը» կարդալ։

—

ՆՈՒԽՈՒՑ մեզ գրում են. «Նուխու գաւառում մօտ 10,000 հայ մահմետականներ կան, որոնք միանգամայն հեռացած են հայութիւնից. այժմս էլ խիստ արագ կերպով տարածվում է աւետարանականութիւն այստեղի հայերի մէջ. Այսպիսով լուսաւորչական հայերի թիւը օրից օր պակասում է. Ո՞ւմ պարտքն է այդ մասին հսկելու»

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„НОВАЯ ГАЗЕТА" ԼՐԱԳՐԻ ՅՕԴՈՒԱԾԸ

—

„Новая Газета" լրագրի մէջ տպված է հետեւեալ առաջնորդող յօդուածը։

Օգոստոսի 8-ին պէտք է շարունակվէր յունական զօրքերից Թեսալիայի այն մասերի գրաւելը, որոնց Բ. Դուռը զիջել է Յունաստանին։ Յոյները պէտք է առաջանային հինգ զօրաբաժիններով և, ի նկատի առնելով այն հանգամանքը, որ առաջ յոյները իրանց զիջած երկրի մի մասը գրաւեցին առանց ընդդիմադրութեան, կարելի է ենթադրել, որ այս անգամ էլ գործը կը վերջանայ աջողութեամբ և այն պարտաւորութիւններին համաձայն, որոնց Թիւրքաց կառավարութիւնը իր վրա է առել։

Ակներև է, որ Բ. Դուռը մտադիր չէ ուշացնել յունական խնդրի լուծումը և յոյս չունի պահպանել իր համար զիջած երկրների մի մասը։ Զիջած երկրների մի մասը Յունաստանին յանձնելը յետաձգվեցաւ այն պատճառով, որ այդտեղ հարկաւոր էր մի քանի վարչական միջոցներ գործ դնել մահմետական ազգաբնակութեան փանատիկոսութիւնը զսպելու համար։

Չէ կարելի այդ բանի համար Բ. Դռնից առանձնապէս շնորհակալ լինել։ Նա հարկաւոր է համարում հպատակվել անհրաժեշտութեանը։ Որ Թիւրքիան անուղղելի է, այդ կարելի է շուտով նորից տեսնել։ Հաստատ աղբիւրներից ստացված տեղեկութիւններից երևում է, որ Յունաստանին զիջած երկրները յանձնելուց յետոյ, Անգլիան մտադիր է դիպլոմատիական ճանապարհով բարձրացնել Բեռլինի դաշնագրի 61 յօդուածի չիրագործելու հարցը, որ վերաբերում է Հայաստանի մէջ մտցնելի վերանորոգութիւններին։ Այդ յօդուածը, ինչպէս յայտնի է, պարտաւորեցնում է Թիւրքաց կառավարութեանը „անյապաղ իրագործել բարենորոգումներ և վերանորոգութիւններ տեղական պահանջների համեմատ հայերով բնակեցրած նահանգների մէջ": Բ. Դուռը պարտաւոր է պարբերաբար հաղորդել պետութիւններին տեղեկութիւններ այն միջոցների մասին, որոնք գործ կը դնվեն հայերով բնակեցրած նահանգների մէջ, որովհետև պետութիւնները պէտք է հսկեն այդ միջոցների գործադրութեան վրա։

Այն ժամանակից ինչ Բ. Դուռը իր վրա է առել այդ պարտականութիւնը երեք տարուց աւելի է անցել, մինչդեռ Հայաստանի համար ոչինչ չէ արված, ոչ մի բարենորոգումն կամ վերանորոգութիւն չէ մտցրած։ Իրանց կողմից պետութիւնները համբերում էին այդպիսի յապաղումն, 'ի նկատի առնելով այն դժուարութիւնները, որոնց հանդիպում էր Բ. Դուռը, կատարելով Բեռլինի դաշնագրի պահանջները եւրոպական Թիւրքիային վերաբերեալ։ Այժմ այդ դժուարութիւնները վերջանում են և հայկական խնդիրը ինքն ըստ ինքեան հերթական է դառնում։ Որ միայն Անգլիան պատրաստվում է բարձրացնել այդ խնդիրը և ոչ թէ մի այլ պետութիւն, այդ հանգամանքը նրանով է մեկնվում, որ Գլադստոն վճռել է վերջացնել արևելեան հարցը գոնեա Բեռլինի դաշնագրի համեմատ։

'Ի զուր կը լինէր սպասել, որ Թիւրքիան կը շտապի անյապաղ և առանց ընդդիմադրութեան կատարել Անգլիայի բոլոր պահանջները Հայաստանի վերաբերութեամբ։ Հայոց հարցի լուծման ժամանակ կը կրկնվեն նոյն անցքերը, որոնք տեղի ունեցան յունական և չերնոգորիական խնդիրները վճռելու ժամանակ։

Անգլիական կառավարութեան այդ քայլը առիթ կը տայ դիպլոմատիական նոր բանակցութիւնների սկսվելուն, նոր վիճաբանութիւններին, պետութիւնների միաձայն ճնշմանը Բ. Դրան վրա և այլն։ Զանազանութիւնը միայն նրանումն է, որ ներկայումս պետութիւնների փոխադարձ յարաբերութիւնները աւելի վատ են, քան թէ անցեալ աշնանը „ծովային ցոյցի" ժամանակ և որ Գլադստոն ստիպված կը լինի միայնակ գործել, չը յուսալով որ և է օգնութեան վրա։

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Բեռլինի „National Zeitung" լրագիրը հաղորդում է հետևեալը հեռագրական այն հաղորդութեան մասին, որ Գամբետտա չը կարողացաւ մի ճառ արտասանել իր ընտրողների առաջ։ Այն դահլիճը, ուրեղ պէտք է հաւաքվէին ընտրողները, փարիզցիների համար շատ հեռու էր, որովհետև ամրոցներից դուրսն է գտնվում։ Այն ծածկոցը, ուրեղ „քաղաքացի" Գամբետտա պէտք է փայլէր իր հարաւային պերճախօսութեամբ, կրում է 49 փողոցային համարը։ Այդ ծածկոցի երկարութիւնը 66 մետր է, իսկ լայնութիւնը 20 մետր և այնտեղ սովորաբար շինութեան փայտ էր պահվում։ Այդ տարածութեան մէջ տեղը օգոստոսի 16-ի համար մի բարձրութիւն էր շինված, որի վրա պէտք է տեղ բռնէին ընտրողական մասնաժողովի անդամները։ Այդ բարձրութեան մօտ մի հասարակ փայտէ սեղան էր դրված, որի մօտ պէտք է տեղ բռնէին լրագիրների աշխատակիցները և հետևէին վիճաբանութիւններին։ Ժողովին մասնակցողների համար ոչ աթոռներ և ոչ նստարաններ կային։ Ժողովատեղին պէտք է լուսաւորվէր ելեքտրական ութ արևներով, այնպէս որ լուսաւորութեան պակասութեան մասին ոչինչ չէ կարելի ասել։ Օգոստոսի 16-ի անկարգութիւնների պատճառները աւելի դրական են, քան թէ թոյլ լուսաւորութիւնը։ Բացի այդ, աղմուկ գցող յայտնի մարդկերանց թոյլ չէր տրված ժողովին ներկայ գտնվել և հրաւիրատոմսերը զգուշութեամբ էին բաժանվում։ Բայց կղերականների և արմատականների աշխատանքները Գամբետտայի դէմ խոր արմատներ էին գցել, այնպէս որ մասնաժողովի անդամները շատ անգամ սխալվում էին իրանց կողմնակիցներին ընտրելու ժամանակ, մանաւանդ որ արմատականները ժողովին ներկայ գտնվելու համար ամեն տեսակ միջոցների գործադրութիւնը ներելի էին համարում։ Գամբետտայի հակառակորդները ամբողջ Փարիզի մէջ առաջուց պայմանաւորվել էին հաւաքվել Բելվիլի մէջ ժողովատեղիի առաջ։ Այդ քաղաքաբաժնի առևտրականները անհանգստացած էին և մասամբ փակել էին իրանց խանութները։ Պօլիցիան նախազգուշացնող միջոցներ էր գործ դրել և բացի այդ զօրքեր էին կանչված։

Այդ ժողովին ներկայ էին մօտ 10,000 մարդիկ։ Ժողովի բացման ժամանակ աղմկալի աղաղակներ սկսվեցան, որոնց պատճառով անկարելի եղաւ կազմել ընտրողական բիւրօներ։ Գամբետտա փորձեց խօսել, բայց նրա ձայնը չէր լսվում։ Դրանից յետոյ նա, իր փայտը սեղանին խփելով, դիմեց հանդստութիւնը խանգարողներին, բայց նրա խօսքերը միայն նրանք լսեցին, որոնք ամենքից առաջ էին կանգնած։ „Դուք 10,000 հոգի էք և անզօր էք դարձել մի խումբ կատաղածների շնորհիւ, որոնց ես ճանաչում եմ։ Բացի այդ այստեղ այնպիսի անամօթներ կան, որոնց վճարված է վիճաբանութիւնները խանգարելու համար, որովհետև նրանք պատասխանել չեն կարող։ Ես ձեզ սպասում եմ օգոստոսի 21-ին։" Քսան րօպէ տևող ընդդիմադրութեանից յետոյ Գամբետտա ստիպված էր հեռանալ և ժողովը փակվեցաւ ժամի 9-ին։ Գամբետտայի ներկայանալը ժողովին սկզբից միաձայն ծափահարութիւններով ընդունվեցաւ և բիւրօն կանոնաւորապէս կազմակերպվեցաւ։ Միայն վերջը երեք կամ չորս մարդ աղմուկ գցեցին և դա դարձաւ անկարգութիւնների պատճառը։ Դահլիճի միայն մի մասն էր լաւ լուսաւորված, այնպէս որ խաւարն էլ նպաստում էր անկարգութիւններին։

—

նական հողն ունենալու համար դիմել փոխառնութեանը անհագին տոկոսներով, որ նրան անպատճառ կը քանդէր....

Այս խօսքերից առաջին անգամը այնպէս է երևում, իբր թէ գիւղացուն արած զիջողութիւնը—շատ մեծ արդարութիւն է և բարերարութիւն. բայց պէտք է աչքի առնել գիւղացու այժմեան դրութիւնը և հողի կարևորութեան չափը նրա համար. ինչպէ՞ս կարելի է խօսել մի երրորդականի զիջողութեան վրա, երբ մեզ հասկացողութիւն չեն տալիս թէ՝ արդեօք առանց այդ երրորդականի կարող կը լինեն ապրել մեր գիւղացիները. Գրաւվել ձրի հող տալովը՝ անկարելի է, քանի որ այդ ընծայով գիւղացին պէտք է մշտնջենական մշակ դառնայ կալուածատիրոջ համար. նա իր ձեռքի աշխատանքով իսկապէս մի անվերջանալի տարեկան տոկոս պէտք է վճարի ընծայի համար. Եւ վերջապէս պէտք է փոքր ինչ մտածել նոյն իսկ մի երրորդականի վրա, դա մեծ թէ փոքր հող է. եթէ ամբողջ համայնական հողը առնենք 3000 դեսիատին, դրանից է 1000-ը գնում է կալուածատիրոջ. իսկ հարիւրաւոր ընտանիքներին միայն 2000 դեսիատին. Մեր օրինակը մեծերից չէ. ինչքան կը լինէր կալուածատիրոջ մասը, եթէ հողի մեծութիւնը լինէր 6000, 10,000 և աւելի դեսիատին. Հէնց այն բանի վրա մտածենք, որ կալուածատիրոջ համար օգտաւէտ է ձրի հող տալը. դա ի՞նչ է նշանակում.—այն է նշանակում, որ նա մէջ տեղ համարեա բան չէ կորցնում. իսկ գիւղացիները նրանից կախված են մնում կատարելապէս. Եթէ ընթերցողը փոքր ի շատէ հետաքրքրվէր ռուս գիւղական կալուածական խնդրով, նա ի հարկէ կը յիշէ ձրի հողաբաժին—даровой надѣлъ—ասված բանը. դա մի և նոյնն է, ինչ որ առաջարկում են այժմ Երևանի կալուածատէրերը. Ձրի հող տվողները՝ իրանց ընծան գիւղացիների քթովը դուրս բերին և այժմ տէրութիւնը տեսնելով չարիքը 20 տարուց յետոյ ստիպված է նոր ի նորոյ օգնել խեղճ գիւղացիներին, որոնք սկզբից գրաւվել էին ձրի հող ստանալուց, նորից յետ գնել տալ հողը. Ռուս ժողովրդի բաղդից այդպիսի տեղեր շատ չը կան. Գիւղացիները իրանց հողով բաւականանալ չեն կարող. ստիպված են աշխատելու ուրիշի համար. իսկ սա որչափ կարելի է՝ նրանց քամում է. Երբ որ գիւղացին այսպիսի առանձգական յարաբերութիւններ ունի կալուածատիրոջ հետ, երբ որ նա կախված է մարդկային կամակորութիւնից, նրա մարդասիրութիւնից, այն ժամանակ նա երբէք զարգանալ չէ կարող ոչ նիւթապէս, ոչ բարոյապէս. Ազատ գիւղացին միայն կարող է հաստատ զարգացման վրա մտածել և ազատ գիւղացի ունեցած ժամանակ կարող է միայն թէ երկրագործութիւնը, թէ ինտելլիգենցիան, թէ գրականութիւնը առանց խղճմտանքը տանջելու գործել իր երկրի համար.

Այսպիսի խնդիրներ վճռելու ժամանակ պէտք է թողնել մի երկու մարդու անձնական հաշիւները և մտածել ընդհանուր բարօրութեան վրա. Գիւղացուն պէտք է այնպէս օգնել, ինչպէս նա է ցանկանում. Գիւղացու մասին հոգացած ժամանակ բաւական չէ լսել միայն կալուածատէրերի պատգամաւորութիւնը—այլ պէտք է խոր ծանօթանալ գիւղական տրամադրութեան հետ կամ առաջ բերել մի գիւղական ներկայացուցչութիւն, մի գիւղական պատգամաւորութիւն. Պէտք է քննել և շուտով ժողովել նիւթ գիւղական այժմեան երկրագործութեան վրա. ինչպէ՞ս են այժմ մեր գիւղացիք օգտվում իրանց հողից. ո՞րչափ են հերկում, ո՞րչափ տուրք են հատուցանում տէրութեան, կալուածատիրոջ և այլն. Ո՞րչափ հող ունեն իրանց ձեռքին և եղածը բաւական է թէ դեռ պակասում է.—ի՞նչպէս կը ցանկանային իրանք գիւղացիները հողերը կարգադրել.

Գիւղացիների խօսքերը միայն՝ կարող են մեզ համոզել թէ կարելի է մի երրորդականը խլել նրանցից թէ ոչ. Նոյնպէս գիւղացիները կարող են մեզ արդար կերպով ասել. արդեօք ճշմարիտ է թէ բոլոր ախչանները հաւասար են միմեանց թէ քանակութեամբ, թէ որպիսութեամբ. իսկ եթէ պատահի, որ 6 ախչաններից կալուածատէրը վեր առնի այն 2-ը, որոնք ամենալաւերն են և որոնց միջով հոսում է ոռոգանելու ջուրը, այն ժամանակ գիւղացին մի և նոյնն է թէ զրկվից հողի կէսից, գուցէ և բոլորից. Գոնէ այդ բանը պատահել է յաճախակի ռուս գիւղերի և կալուածատէրերի հետ. վերջիններս ստացել են լաւ և պտղաբեր հողերը, իսկ գիւղացուն տուել են անպիտանը. Կալուածատէրերին լսես միայն՝ կարող ես, ո՞վ գիտէ, ինչ չարիքներ առաջ բերել. Նրանք գուցէ հաւատացնեն, որ դեռ հողի կէսն էլ բաւական է և այդպէս արել են 20 տարի առաջ ռուս սևահող նահանգների կալուածատէրերը, որոնք տէրութեան ցոյց էին տալիս, որ գիւղացուն բաւական է նրա մշակած հողի կէսն անգամ.

Եթէ տէրութիւնը վճռել է անպատճառ յետ գնել տալ հողը՝ պէտք է նայենք նրա արդարացի պահանջները. քննադատելուց առաջ լաւ չափենք ու կշռենք ամբողջ վերանորոգութեան ներքին ոգին. Ի հարկէ հարուստ և ազատ գիւղացին կաւելացնի հարկատուութեան ամբողջ ամփոփը. բայց ժողովուրդը մի և նոյն ժամանակը տէր կը դառնայ իր աշխատանքին, իր ժամանակի այս ու այն կերպ գործածութեան. Յետ գնել հողը հեշտ չէ և լաւ կը լինէր, եթէ հողը անցնէր գիւղական համայնքի ձեռքը նրա ներքին ազատ կամքին թողնելով շարունակելու համայնական կեանքը. իսկ կալուածատիրոջ վարձատրութիւնը պէտք է ընկնէր գիւղացու վրա թոյլ կերպով, ստեղծելով փոխառնութեան նման մի բան, որ ծածկէր այդ գումարը տարիներից յետոյ ընդհանուր գործակցութեամբ.

Ցաւում ենք դարձեալ, որ նիւթ չունենք մեր առաջ՝ փոքր ի շատէ հաստատ դատողութեան համար. գուցէ նիւթերը շատ հեշտ պարզէին մի քանի տարակուսանքներ. Թղթակիցը օրինակ հակվում է մի երրորդականը խլելու կողմը և դա համարում է խելացի ու արդար մի բան. Գուցէ նա կարողանայ աւելի մանրամասնօրէն ապացուցանել իր ասածը և մենք ուրախ կը լինենք կարդալու նրա յօդուածի շարունակութիւնը. Ամբողջ յօդուածի ոգին գոնէ այդ է ուզում ասել և մեզ համար բաւականին դժուար էր կասկածները այնպէս պարզ յայտնել նիւթերի պակասութեան պատճառաւ. շատ-շատ միայն ենթադրել կարող ենք.— Յայտնում ենք թղթակցին նրա հետաքրքրական և իսկ կարևորութիւն ունեցող յօդուածի առիթով մեր խորին շնորհակալութիւնը. Եւ թէ նրան և թէ միւսներին, որոնք կարող են մի նոր բան ասել—խնդրում ենք շտապել անել—հաղորդել մանրամասնութիւններ մեր լրագիրներին— ի սէր ժողովրդական բարօրութեան. ի սէր ազգային հաստատ զարգացման.

Գուցէ սխալվում ենք. բայց մեզ այնպէս թուեց, որ թղթակիցը գիւղացու մասին աւելի քիչ է հոգում. կը խնդրէինք այն կողմն նայել աւելի լայն կերպով. Գործը մեծ և կարևոր գործ է. իսկ արած սխալը—տասնեակ և հարիւր տարիներով թշուառութեան և չարիքների պատճառ կը դառնայ.

Խեղճ հայ գիւղացի. Դարերով տանջանքներ տեսար. քո հողդ քեզնից խլեցին ուրիշները—տէր դարձան նրան և երբ դու յոյս ես կապում թէ ապագադ ապահովված է, չունես ոչ ոք քեզ պաշտպան. Քո տէրդ կարողութիւն ունի իր օգտի համար պատգամաւորութիւն ուղարկել, իսկ դու հայրենիքի սիւն, ապագայի պատւանդան մնացած ես անպաշտպան.

Մոսկվա Ա. Քալանթար